

RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLAR-XALQARO IQTISODIY MUNOSABATLAR TIZIMIDA

Dosbergenova Klara

Xojayli tumani Abu Ali ibn Sino nomidagi jaamot Texnikumi

Pediatrya fani Oqtuvchisi

Anotatsiya: *Rivojlanayotgan mamlakatlarning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarini, xalqaro tovar almashuvida tutgan o`rni va roli, rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotidagi xorijiy sarmoyalarni, yangi industrial mamlakatlarning jahon xo`jaligida tutgan o`rnini o`rganish, ma`lumotlar yig`ish*

Kalit so`zlar: *Industrial, xalqaro, periferik, investitsiya, taqsimot, sobiq*

Jahon iqtisodiyotida ozodlikka erishgan rivojlanayotgan mamlakatlarning ko`pchiligida paydo bo`lgan va rivojlanib borayotgan kapitalizm periferik xarakterga ega . Bu shuni anglatadiki, u sanoat rivojlangan mamlakatlar kapitalizmidan nafaqat rivojlanish darajasi bo`yicha , balki eng muhimi , ishlab chiqarish usullarning modeli va moddiy ne`matlar taqsimoti bo`yicha ham tubdan farq qiladi.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimi rivojlanishining ahamiyatli tomonlaridan biri, sobiq mustamlaka va qaram territoriyalarning roli va ahamiyatini iqtisodiy jihatdan kuchayib borayotganligidir. Ushbu mamlakatlar hozirgi kunda jahon iqtisodiyotida rivojlanayotgan mamlakatlar yoki ozod etilgan mamlakatlar, "uchinchi dunyo mamlakatlari", —janub" mamlakatlari yoki periferiya" mamlakatlari sifatida tilga olinadi. Bu mamlakatlar iqtisodiyoti turli-tumandir, ularning hududida 3,2mlrd. atrofida aholi yashaydi. Ushbu mamlakatlarda hozirgi kunda juda murakkab ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy jarayonlar kechmoqda. Jahon xo`jaligi va xalqaro iqtisodiy munosabatlarda ozodlikka erishgan mamlakatlar iqtisodiyotining

rivojlanishi XX asrning 60-yillaridan boshlab tobora o'sib boruvchi xarakter kasb etmoqda. Ularning eng ilgohlari 1950 yilga kelib, rivojlanayotgan mamlakatlarning "o'rtachalaridan" (54 mamlakat) 2,4 marta, yuksaklikka erishdi. 50 boshlab, yuqorida zikr etilgan mamlakatlar o'rtasida rivojlanish darajisidagi farq sezilarli darajada ortib bordi. 90 – yillarga kelib rivojlanayotgan mamlakatlarning birinchi guruhiga kiruvchi (19 ta mamlakat) mamlakatlardagi aholi jon boshiga "to'g'ri keluvchi o'rtacha foyda" o'rtachalariga nisbatan 2,9 barobar, quyi guruhlarinikiga nisbatan esa 12,2 barobar yuqori bo'ldi.

Jahon iqtisodiyotida ko'pchilik rivojlanayotgan mamlakatlarning o'xshashlik tomonlari, ya'ni ularning qashshoqligi, aholisining qoloqligi, ishsizlik darajasining yuqoriligi, sanoati rivojlangan mamlakatlardan katta miqdorda qarzdorligi bolib hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida mehnat taqsimoti ham katta rol o'ynaydi

Xalqaro mehnat taqsimotida xo'jalik faoliyatining barcha shakllari jamlangan. Eng muhimi, xalqaro savdoning asosini tashkil etuvchi xom-ashyo va tayyor mahsulot ishlab chiqarish barcha rivojlanayotgan davlatlar bilan dunyoning boshqa rivojlangan davlatlari rivojlangan davlatlari o'rtasidagi tovar almashuvini ta'minlaydi. Xalqaro savdo eng kambag'al rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ham tashqi daromadning eng muhim manbai bo'lib hisoblanadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarning o'zlarining bu yo'ldagi imkoniyatlaridan samarali foydalanmoqdalar. Jahon iqtisodiyotida "qashshoqlik botqog'i" dan qutilishga bo'lgan intilish, iqtisodiyotning ilg'or tarmoqlarini rivojlanishga bo'lgan imkoniyatni yaratish va takomillashtirish rivojlanayotgan mamlakatlar uchun xorijiy sarmoyalarni izchil jalb qilishni talab etadi. Ana shu maqsadlarda, investitsion muhitni kafolatlaydigana shart-sharoitu mavjud bo'lgan maxsus mintaqaviy iqtisodiy zonalar tashkil etiladi. O'zbekiston xorijiy mamlakatlarga asosan paxta tolasi, rangli metallar, mashina va uning asbob-uskunolari, yengil sanoat mahsulotlari, iste'mol mahsulotlari, meva-sabzavot mahsulotlari eksportga chiqarmoqda. Mamlakat iqtisodiyotiga bevosita xorijiy investitsiyalarni keng

miqyosda jalb etish O'zbekiston hukumati iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan qayta qurish sharoitida bevosita xorijiy investitsiyalar milliy jamg'armalar imkoniyatlaridan ko'proq investitsiyalarni amalga oshirishda va ishlab chiqarish bazasini yangilashda muhim o'rin tutadi. Bundan tashqari, xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali texnologik uskunalar, ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishning zamonaviy usullarini import qilish, jahonda mashhur kompaniyalarning savdo belgilaridan, nauxaulardan, transmil-liy kompaniyalarning mahsulot eksportini kengaytirish uchun jahon bozorlariga kirib borish kanallaridan foydalanish imkoniyati yuzaga keladi. Zamonaviy ishlab chiqarishning mazkur omillari har doim ham jahon bozorlarida sotilmaydi va ko'pincha bevosita xorijiy investitsiyalar kirib kelishi bilan birga o'zlashtiriladi. Tashqi savdo aloqalari xalqaro hamkorlikning muhim sohalaridan biri bo'lib, turli mamlakatlar bilan ilmiy-texnik, madaniy aloqalarni yo'lga qo'yish ular o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatish iqtisodiyotni faol va har tomonlama rivojlantirish, ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etishda yordam beruvchi vositadir. Jahon miqyosida har qanday davlat, xoh kichik, xoh yirik bo'lsin, qanday taraqqiyot darajasida bo'lmasin, tashqi iqtisodiy aloqalarsiz ko'zlangan maqsadga erisha olmaydi. Chunki jahonda ishlab chiqarilayotgan buyumlar assortimenti bir necha million turni tashkil qiladiki, birorta davlat ularni o'zida ishlab chiqarish qudratiga ega emas. Ayrim hollarda esa ba'zi tur mahsulotlarni o'zida ishlab chiqargandan ko'ra, boshqa mamlakatlardan olib kelish (sotib olish) arzonra tushadi.

Shuning uchun tashqi savdo davlatning turli talablarini kondirishda, ijtimoiy-iqtisodiy osishni sog'lomlashtirish va samaradorligini oshirishda muhim kasb etadi. U el va ellatlarni yaqinlashtiradi va oxir oqibat davlat qudratini oshiradi, aholi turmush darajasini yaxshilaydi. Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi dunyoning 140 dan ortiq mamlakatlari bilan savdo-iqtisodiy munosabatlarni amalga oshirmoqda. Sobiq Sovet hokimiyati yillarida O'zbekiston xorijiy mamlakatlar bilan mustaqil ravishda tashqi iqtisodiy aloqalar olib borish imkoniyatidan mahrum etilgandi. U to'g'ridan-

to_g_ri jahon savdosida ishtirok etilmasdi. Bu masalalarda o_zining intellektual salohiyatdan, iqtisodiy va tabiiy resurslari potensialidan to_lig_icha foydalana olmagan. Respublikaning tashqi iqtisodiy aloqalarda ishtirok 30 etishi barcha masalalari markaz korsatmasi ostida hal qilinardi. Endi Ozbekiston mustaqillikka erishgach jahon hamjamiyatining huquqli a'zosiga aylandi.

Respublika nufuzi katta sanoat potentsiali, malakali mehnat resurslari mavjudligi bilan mustahkamlanmoqda. Bular yuqori texnologiyali mahsulotlar: samolyotlar, avtomobillar, traktorlar, paxta terish mashinalari va taraqqiy etgan mamlakatlarga xos boshqa mahsulotlarni ishlab chiqarish imkonini beradi. Respublikani xorijiy mamlakatlar bilan tashqi-iqtisodiy aloqalarini kengaytirish, xalqaro mehnat taqsimotida faol ishtirok etishi uchun katta imkoniyatlari mavjud. shilaydi. Jahon tajribasi guvohlik bermoqdaki, jahonning u yoki bu mamlakatlari xalqaro iqtisodiy hamkorlikka faol aktiv kirishayotganda asosiy ishni xorijiy investitsiyalarni jalb etish hamda tashqi savdoning o'sishiga xos hisoblanadigan shart-sharoitlarni yaratishdan boshlaydi. Shunday ekan, bu mamlakatlar o'z iqtisodiy rivojlanishlari doirasida texnologik ishlab chiqarishning barcha bug'inlaridan keng foydalangan holda tarkibiy qayta qurilishlarga, ishlab chiqarishda tayyor xomashyolardan texnologik sig'imi yuqori bo'lgan tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarishga o'ta boshlaydi. Jahon iqtisodiyotida tarmoqlarni rivojlantirish va qayta ta'mirlash uchun eksportdan tushgan daromadlardan keng foydalanish, xalqaro mehnat taqsimoti ko'lamida ancha istiqbolli va —foydalil usul hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida AQSh, Germaniya, Yaponiya kabi bir qator sanoati rivojlangan mamlakatlar xuddi mana shu yo'llar orqali taraqqiy etgan edi. AQSh o'z iqtisodiy faoliyatini dastlabki yillarida asosan xom-ashyo, mevalar, paxta, asal, ko'mir va shunga o'xshash bir qator sanoat va qishloq ho'jalik mahsulotlarni eksport qilishdan boshlagan bo'lsa, GFR 50-yillarda ko'mir, qora metallurgiya, ximiyaviy sanoat mahsulotlarni ekport qilishdan, Yaponiya esa to'qimachilik, metalurgiya, ximiyaviy sanoat mahsulotlarni eksport qilishdan boshlagan edi. Xulosa; Jahon iqtisodiyoti aloqalarining yetuklik darajasi tovar aynlanmasi (tovarooborot) va moddiy ishlab

chiqarish surʼatlari oʻsishiga nisbatan belgilanadi. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar sohasida roʻy berayotgan oʻzgarishlarga tovar aylanmasi tarkibi, oldi –sotdi bitimlari salmogʻi haqida maʼlumotlar dalil boʻladi. Bular mehnat va kapital bozorida, jahon narx dinamikasi, tovarlar xizmatlari, mablagʻlar harakatiga yoʻnaltirilgan ishlarda namoyon boʻladi. Mamlakatlarning jahon xoʻjalik aloqalariga jalb etilishi darajasi xalqaro mehnat taqsimotida eksport kvotasi va aholi jon boshiga eksport hajmi koʻrsatkichlarini hisoblash asosida baholanishi mumkin

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nazarova G.Gʻ., Xalilov X. va boshqalar. Germaniya Federativ Respublikasi iqtisodiyoti (Ilmiy-ommabop risola). TDIU, 2005.
2. Nazarova G.Gʻ. Xaydarov N. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar (oʻquv qoʻllanma). T., TDIU, 2005.
3. Nazarova G.Gʻ., Xalilov X., Eshtaev A. va boshqalar. —Jahon iqtisodiyotil (Oʻquv qoʻllanma). T., 2005
4. Internet-resurslar:
5. <http://www.gov.uz>
6. <http://www.tseu.uz>.
7. <http://jahon.mfa.uz>.
8. <http://www.bilimdon.uz>.
9. <http://www.review.uz>.
10. <http://www.finansy.ru>